

NASLOVNICI POD ROB

JANEZ VAJKARD VALVASOR IN 9. ZVEZEK NJEGOVE GRAFIČNE ZBIRKE IZ LETA 1685

Baron Janez Vajkard Valvasor (1641-1693), slovenski plemič, geograf, polihistor, zgodovinar, topograf, etnograf, kartograf in risar, ter njegovo delo in zapuščina, so bili že večkrat gostje naslovnice *Erjavecije*.

Več kot deset let je že minilo, odkar smo v prvih številkah *Erjavecije* predstavljali naš najstarejši slovenski odonatološki dokument iz davnega leta 1685 - akvarele iz 18. zvezka grafične zbirke Janeza Vajkarda Valvasorja. Čeprav je bila v letu 1685 dejansko natisnjena le naslovna nemška stran, ostalo gradivo iz grafične zbirke pa je formalno veljalo za neobjavljeno, gre za enega prvih opisov slovenske flore in favne, ki mu velja priznati neprecenljiv znanstveni in zgodovinski pomen. V 21. številki *Erjavecije* smo pred tremi leti slednje zaokrožili v podrobnejši predstavitvi leta 2004 izdane knjige »*Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke Iconotheca Valvasoriana*« (VALVASOR, 2004), ki predstavlja dejansko prvo objavljeno izdajo originalnih akvarelov 18. zvezka Valvasorjeve grafične zbirke.

V tokratni predstavitvi bomo iz odonatološkega vidika osvetlili faksimiliran natis 9. zvezka Valvasorjeve grafične zbirke, ki ga je v seriji *Iconotheca Valvasoriana* leta 2008 založila Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani. Vsebina naslovnega lista grafične zbirke, ki je predstavljen na naslovnici tokratne *Erjavecije*, je v prevodu naslednja: *IX. ZVEZEK / Različne / bitke, lovski in ribiški prizori / opravila na posestvih, živali, ptice, mrčes, polži, cvetlice / zeli, drevesa, sadje / primerljivi bakrorezi / ki so si jih zamislili, jih narisali in v baker vrezali / razni slikarji, umetniki in bakrorezci / s / posebno prizadevnostjo / zbral / Janez Vajkard Valvasor, baron in tako naprej, na Bogenšperku na Kranjskem / Leta 1685.*

Deveti zvezek Valvasorjeve grafične zbirke obsega 312 oštevilčenih listov s 398 bakrorezi in jedkanicami. Kot govori že sam naslov so na grafikah upodobljene bitke, lovski in ribiški prizori, pa gospodarska opravila, ptice, mrčes, cvetlice, drevesa, sadje in še bi lahko naštevali. Takoj je treba povedati, da se 9. zvezek po pomenu za

zgodovino slovenskega naravoslovja seveda ne more primerjati s poprej omenjenim 18. zvezkom, saj upodobljene rastline ne izvirajo iz Slovenije, temveč iz zahodne Evrope, bolj natančno Belgije Nizozemske ali Nemčije. Čeprav je Valvasor zbirko torej nakupil na svojih potovanjih po Evropi, pa ta zvezek jasno izžareva Valvasorjevo zanimanje za rastlinski in živalski svet.

Najboljše upodobitve živalskega sveta, predvsem žuželk in drugih nevretenčarjev, najdemo na bakrorezih Jakoba Hoefnagla na listih 157-208. Predloge zanje so bile risbe njegovega očeta Georga, ki pa so žal izgubljene. Sicer je v 9. zvezek uvrščena serijo bakrorezov z naslovom *Archetypa stvdiaqve patris Georgii Hoefnagelii*, ki je izpod rok J. Hoefnagla nastala leta 1592. Te upodobitve rastlin in živali so bile iskane, bile so odličen priročnik za slikarje in so doživele številne ponatise. Tudi sicer pa je treba dodati, da so številne grafike kopije drugih grafik, kar je navedeno v pripadajočem opisu. Specifičnost grafične umetnosti, pri katere nastanku so poleg rezca sodelovale še druge osebe, je narekovala, da sta v opombah posebej izpostavljena še idejni ustvarjalec (risar predloge, slikar, kipar ali risar zemljevida) in založnik.

Ker so v 9. zvezku prikazane mnoge rastline in živali, je bila obdelava hvalevredno opravljena ob sodelovanju biologov. Tako v opombah, poleg umetnostnozgodovinskih oznak, najdemo tudi njihove strokovne določitve rastlinskega in živalskega sveta. Spremno besedilo je dodano pred vsako grafiko v slovenskem, hrvaškem in angleškem jeziku. Zoološki del slovenskega spremnega besedila sta prispevala prof. Matija Gogala in Janez Gregori, upodobljeni rastlinski svet pa je obdelal prof. Tone Wraber. Pri določitvi kačjih pastirjev je imel glavno besedo prof. Boštjan Kiauta, sodelovali pa so tudi strokovnjaki za druge živalske skupine. Na nekaterih listih so bile identifikacije seveda težke in negotove, saj so živali predstavljene zelo preprosto in z dobršno mero »umetniške svobode«.

Kačje pastirje v 9. zvezku najdemo na skupno 16 listih. V nadaljevanju predstavljamo reprodukcije »odonatoloških« prizorov, le kot primer in za lažjo predstavo, pa za list s številko 164 povzemamo celotno vsebino strokovnega komentarja, ki je sicer zapisana še v hrvaškem in angleškem jeziku. Pod drugimi slikami smo iz komentarjev povzeli le določitve kačjih pastirjev. Kot že omenjeno, je bila določitev težka in dopušča različne rešitve. Naj bo to izziv, da se tudi bralci sami poskusijo v tem opravilu!

IX, 164

AMICITIS NON VTENDUM ... / S PRIJATELJSTVI NE MOREŠ RAVNATI
KOT S CVETJEM ... (1592).

Iz serije *ARCHETYPA STVDIAQVE PATRIS GEORGII HOEFNAGELII*,
prvi del, št.7

Jacob Hoefnagel (Antwerpen, 1575 – nekje na Holandskem, ok. 1630).
Inventor Georg Hoefnagl. Založnik: Paulus Fürst.

Bakrorez, odtis 156 x 212, prizor 152 x 211, list 300 x 369 mm; ob robovih
lista in na prizoru rjavi madeži.

V sredini zgoraj na prizoru: *Amicitijs non Vtendum Vt flosculus, tamidu
gratis, / quamdiu recentibus.*; v sredini zgoraj na prizoru: *Tam de inuidis
laboro quam de Ranis palus tribus.* [Erazem, *Adagia*, str. 653]; v levem
spodnjem vogalu na prizoru: 1.

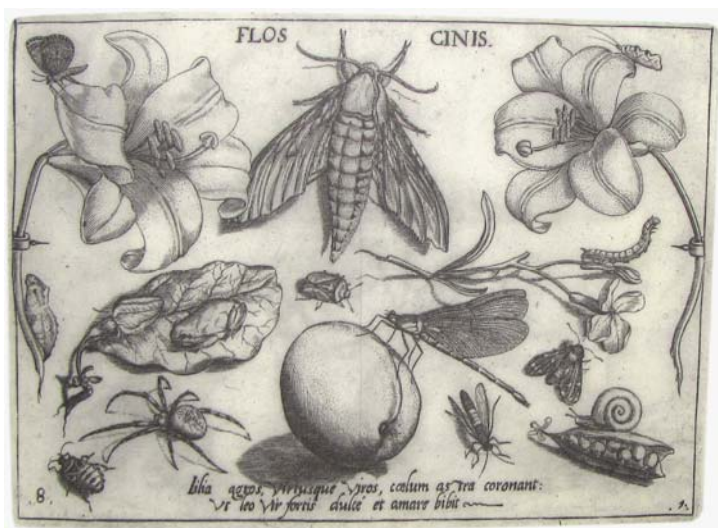
Ivančan IX, str. 48, št. 157-208.

Literatura: Le Blanc II, str. 366, št. 1-72; Nagler VII, str. 20; Thieme-Becker
XVII, str. 195; Hollstein *Dutch and Flemish* IX, str. 46, št. 17-64; Grove
XIV, str. 620; Vignau-Wilberg, str. 62, 111.

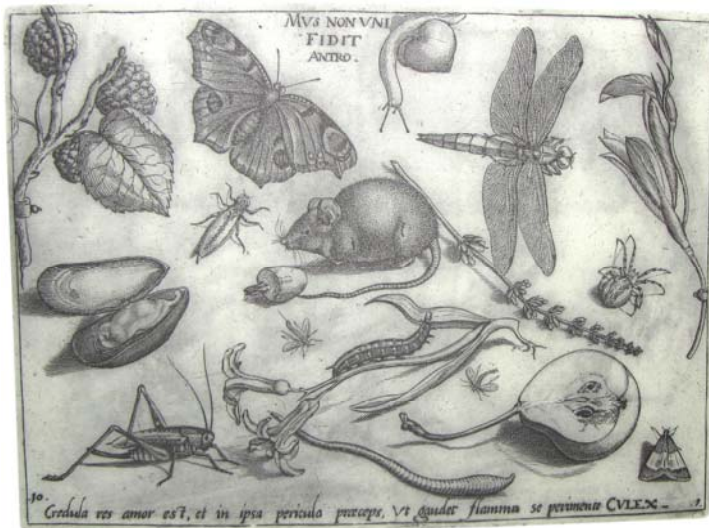
Besedilo, zapisano ob spodnjem robu, najdemo tudi na miniaturo v
berlinskem Grafičnem kabinetu, ki je signirana s Hoefnaglovim
monogramom, kar priča, da si ga je Georg Hoefnagl prisvojil kot moto
(Vignau-Wilberg, str. 62). Levo je travolistna perunika (*Iris graminea*),
desno lepi čveljč (*Cyripedium calceolus*). Od leve na desno so jabolko
(*Malus domestica*), navadni jagodnjak (*Fragaria vesca*) in plodovo velike
leske (*Corylus maxima*). V sredini lista je upodobljena žaba, verjetno iz
rodu *Rana*, nad njo je kobilica modra peščenka (*Oedipoda caerulea*),
levo zgoraj gosenica, morda iz rodu *Acronicta*, na jabolku kačji pastir
stanjšani škratec (*Coenagrion pullchelum*), samica, levo na listu je hišica
metulja vrečkarja (Psychidae), v kotu levo spodaj polonica, verjetno iz rodu
Calvia, proti desni sledi kopenski (vrtni?) polž (*Cepaea?*). V sredini spodaj
je hrošč kozliček, verjetno *Leptura quadrifasciata*, v desnem kotu je
stenica, verjetno vrste *Corizus hyoscyami*. Ob desnem robu je muha,
verjetno trepetavka (Syrphidae), na lepem čveljcu pa sedi metulj iz rodu
Maniola. Pred žabjo glavo pa je velik najezdnik (Ichneumonidae). Za
celotno serijo glej komentar k VZ IX, 157.

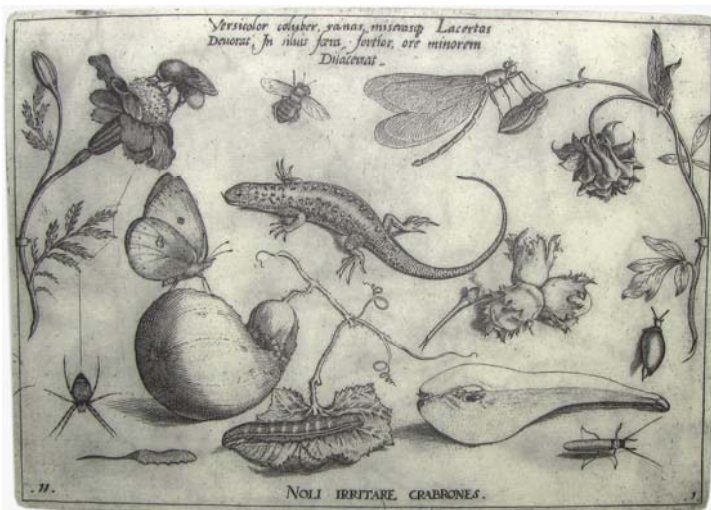
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 164: AMICITIS NON VTENDUM ... / S PRIJATELJSTVI NE MOREŠ RAVNATI KOT S CVETJEM ... (1592). »... , na jabolku kačji pastir stanjšani škratec (*Coenagrion pullchelum*), samica, ...«

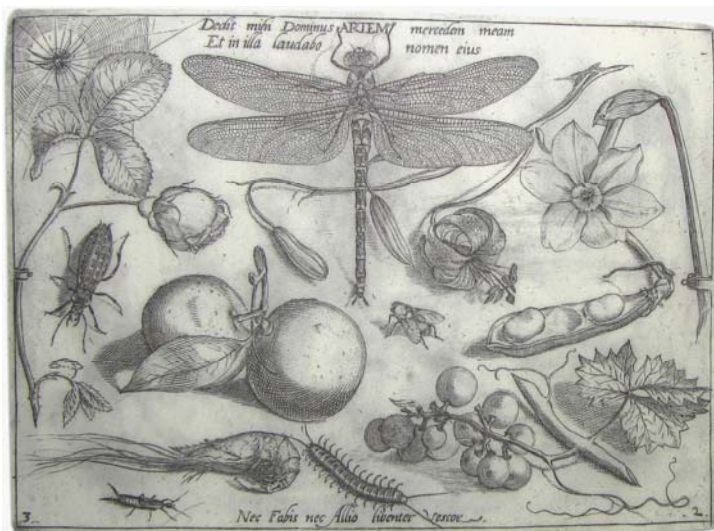
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 165: FLOS CINIS / ROŽA SE SPREMENI V PRAH (1592). »..., na sadežu (breskvi) pa kačji pastir modri bleščavec (*Calopetrix virgo*). ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 167: MVS NON VNI FIDIT ANTRO / MIŠ NE ZAUPA ENI SAMI LUKNJI (1592). »..., na desni pa je kačji pastir prodni modrač (*Orthetrum cancellatum*), samec. ...«

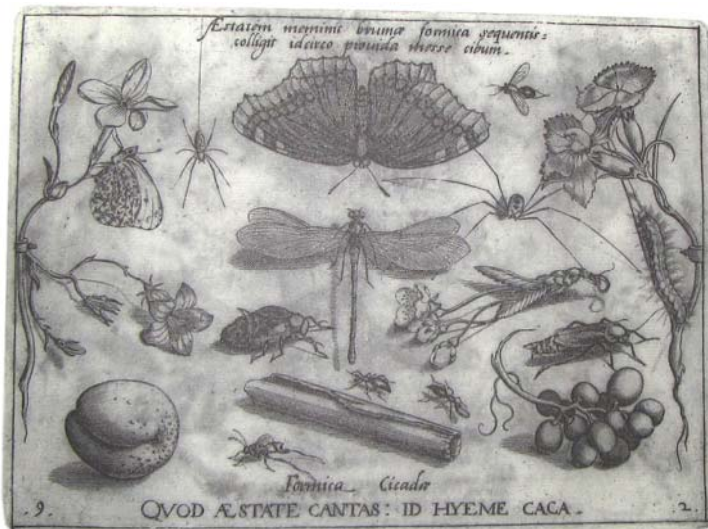
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 168: VERSICOLOR COLUBER ... / PISANA KAČA POŽIRA ŽABE IN NESREČNE KUŠČARJE (1592). »..., desno pa sedi kačji pastir bleščavec iz rodu *Calopteryx*. ...«

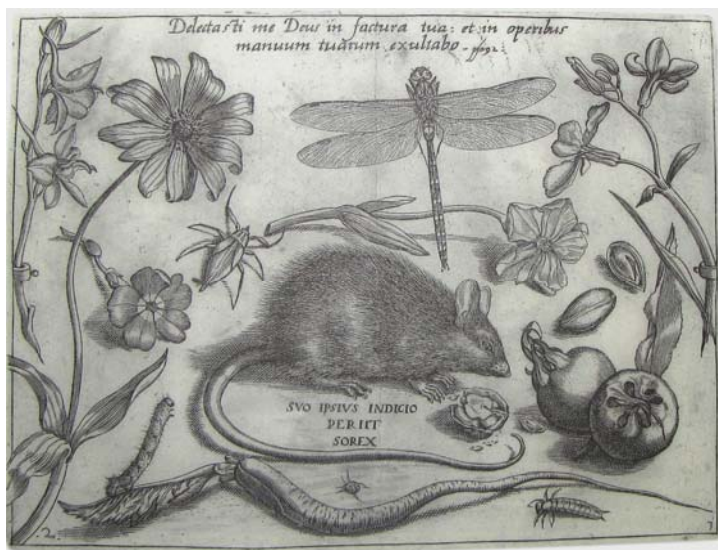
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 173: DEDIT MIHI DOMINUS ... / GOSPOD MI JE PODARIL JEZIK (1592). ... »V sredini lista zgoraj je upodobljen kačji pastir samec vrste zelenomodra deva (*Aeschna cyanea*), ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 176: VNA HIRVNDI NON FACIT VER / ENA LASTOVKA ŠE NE PRINESE POMLADI (1592). ... desno zgoraj pa je na cvetu velikega zvončka (*Leucojum* sp.) nedoločljiva vrsta kačjega pastirja. ...«

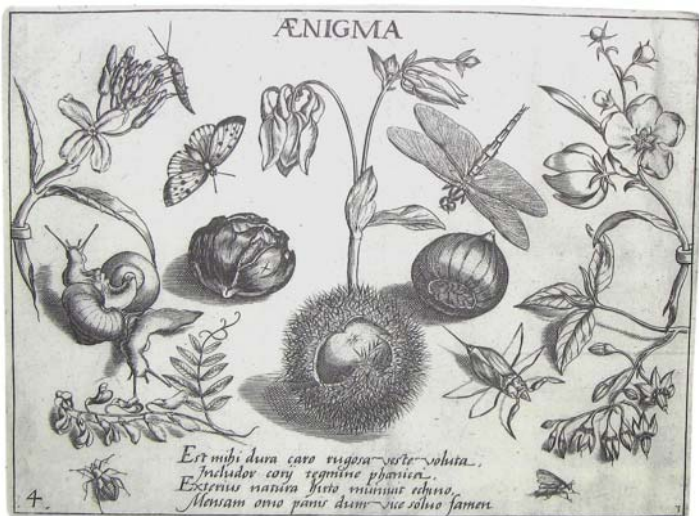
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 179: ÆSTATEM MEMINIT BRUMÆ ... / MRAVLJA SE SPOMINJA ZIME ... (1592). »... V sredini lista je kačji pastir bleščavec (*Calopteryx*), ...«

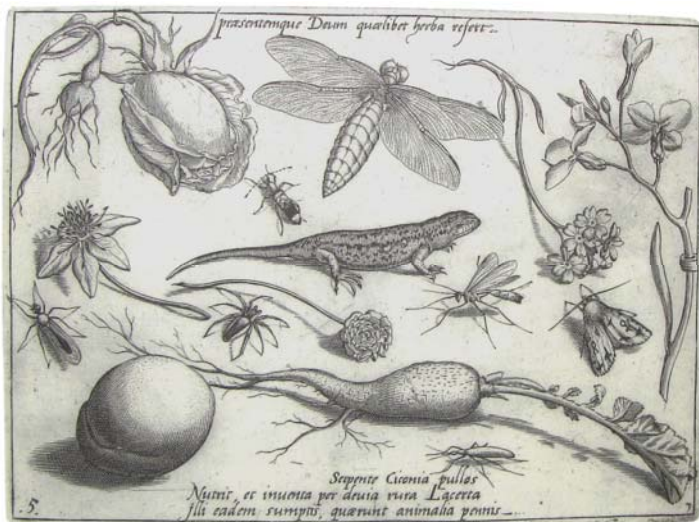
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 185: DELECTASTI ME DEUS ... / VESELIM SE, GOSPOD, NAD TVOJIM DELOVANJEM ... (1592). »Nad upodobitvijo podgane v sredini lista je kačji pastir samec blede deve (*Aeshna mixta*), ...«

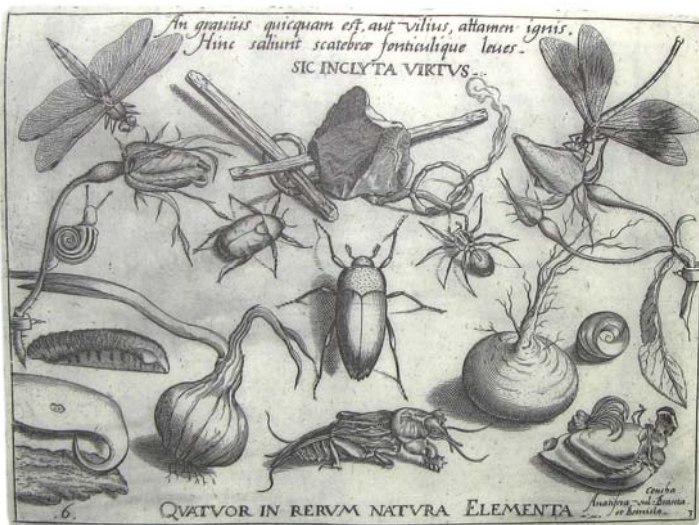
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 186: MAGNUS VERIS HONOS ... / VELIKA JE KRASOTA POMLADI ... (1592). »... nad njo na hruški desno sedi samica kačjega pastirja kamenjaka (*Sympetrum* sp.), ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 187: ÆNIGMA / UGANKA (1592). » ... Desno zgoraj je kačji pastir barjanski spreletavec (*Leucorrhinia dubia*). ...«

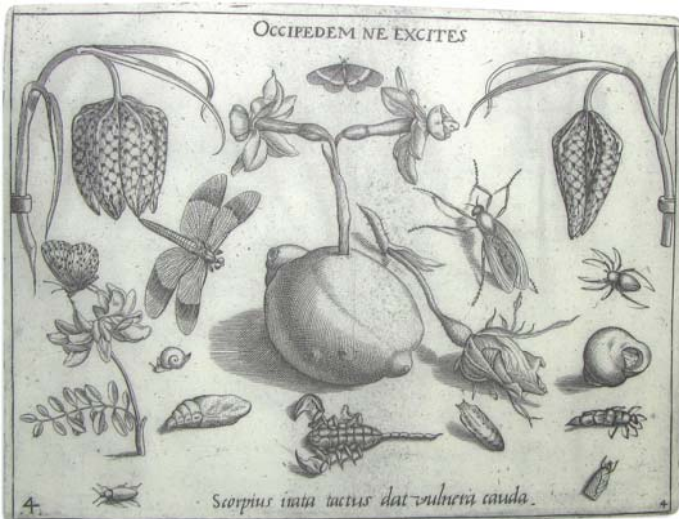
ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 188: PRÆSENTEMQUE DEUM ... / IN VSAKA TRAVNA BILKA DOKAZUJE PRISOTNOST BOGA (1592). »Nad martinčkom (*Lacerta agilis*) je kačji pastir modri ploščec (*Libellula depressa*) – samica, ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 189: AN GRAUIUS QUICQUAM EST ... / JE KAJ BOLJ PLEMENITEGA IN KLJUB TEMU OBIČAJNEGA KOT OGENJ ... (1592). »..., v levem kotu zgoraj je kačji pastir kamenjak iz rodu *Sympetrum*, v desnem kotu zgoraj pa je pasasti kamenjak (*Calopteryx splendens*).

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 193: QUÆLIBET ORTA CADVNT ... / VSE, KAR SE RODI, TUDI PROPADE ... (1592). »... kačji pastir v sredini pod urhom je morda samica škratca iz rodu *Coenagrion*, ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 200: OCCIPEDEM NE EXCITES / NE DRAŽI OKTOPEDA (1592). »... Levo od citronovca je kačji pastir pasasti kamenjak (*Sympetrum pedmontanum*), ...«

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 264b: CVETLICE, KAČJI PASTIR, LEŠNIK ...
Iz serije *Cvetlice*, št. 4.

ICONOTHECA VALVASORIANA IX, 268a: NAGELJČEK, ŠIPEK, KAČJI PASTIR ...
Iz serije *Cvetlice*, št. 11.

V zaključku velja poudariti, da je celotna Valvasorjeva likovna zbirka enkraten kulturnozgodovinski spomenik - vsebuje 7752 grafičnih listov in risb Dürerja, Cranacha, Schongauerja, Altdorferja, Callota, van Leydna, Niepoorta in mnogih drugih nemških, nizozemskih, francoskih, flamskih, italijanskih in domačih mojstrov 16. in 17. stoletja. Vsebinski deli zbirke so razporejeni v zvezke: od 1. do 12. zvezka po tematiki (svetopisemski prizori, podobe svetnikov, najrazličnejši prizori iz posvetnega življenja, zemljevidi, grbi, letni časi, rastline, živali ...), od 13. do 15. po nacionalni pripadnosti avtorjev, 16. zvezek deloma po tematiki, deloma po tehniki (lesorezne zbirke), 17. in 18. pa izključno po tehniki (akvareilirane risbe). V originalu je celotna zbirka obsegala 18 zvezkov, vendar je četrti zvezek od 19. stoletja dalje izgubljen. Ob tem spomnimo, da Valvasorjevo neprecenljivo grafično zbirko in bogato knjižnico, danes hrani Zagrebška nadškofija. Kot je znano, je namreč Valvasor z izdajo *Slave vojvodine Kranjske* dobesedno bankrotiral in je bil prisiljen prodati svoje imetje. Kranjski deželni stanovi za njegovo zbirko niso pokazali zanimanja in le hrvaškimi cerkvenimi krogi in tedanjemu zagrebškemu škofu A. Mikuliću gre zahvala, da je še danes v celoti ohranjena.

Sklenemo lahko z neizmernim občudovanjem izjemnega Valvasorjevega dela in zapuščine, ki je tudi z vidika današnjega časa modernih povezav, interneta in še česa, več kot fascinantna. Kako, predvsem pa s koliko truda in zagnanosti, je Valvasorju vse to uspelo zbrati in urediti v razmeroma kratkem življenju - pred več kot 300 leti - si je težko predstavljati... Po nekaj stoletjih pa ni nič manj imeniten tudi podvig skupine strokovnjakov, ki so pod vodstvom umetnostnega zgodovinarja dr. Lojzeta Gostiše, v osem let trajajočem projektu, znanstveno obdelali vsako grafiko in Valvasorjevo dediščino obudili v življenje v imenitni zbirki *Iconotheca Valvasoriana*. Odveč je pripomniti, da gre pri tem za enega največjih slovenskih knjižnih projektov vseh časov. Vseh 18 zvezkov je ročno vezanih, izdanih pa bo le 100 kompletov zbirke. Njena vrednost znaša 30.000 EUR!

Čisto za konec še omenimo, da v povezavi z Valvasorjem prav letos mineva nekaj pomembnih obletnic - pred 350 leti se je odpravil na prvo popotovanje po Evropi (1659), 340 let mineva, kar je dalj časa bival v Afriki (1669) in natanko 320 let je že preteklo od prve izdaje monumentalnega dela *Slava vojvodine Kranjske* (1689). Drobnemu

spominu na izjemno delo in dediščino Janeza Vajkarda Valvasorja je ob teh okroglih obletnicah posvečen tudi pričujoči prispevek v biltenu *Erjavecija*.

LITERATURA:

- BEDJANIČ, M., 2006. Naslovnici pod rob: O Janezu Vajkardu Valvasorju in 18. zvezku njegove grafične zbirke iz leta 1685. *Erjavecija* 21: 1-8.
- [VALVASOR, J. V.] CIGLENEČKI, M., J. V. VALVASOR, L. GOSTIŠA, M. GOGALA, M. ABAFFY & L. KLANČAR, 2008. *Različne bitke, lovski in ribiški prizori, opravila na posestvih, živali, ptice, mrčes, polži, cvetlice, zeli, drevesa, sadje in drugi primerljivi bakrorezi, ki so si jih zamislili, jih narisali in v baker vrezali razni slikarji, bakrorezi in drugi umetniki*. Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana. 312 f., lxviii str. [Iconotheca Valvasoriana, zvezek 9].
- [GOSTIŠA, L., 2003 ured.]. *Iconotheca Valvasoriana: predstavitev projekta*. Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Ljubljana 10 str.,
- VALVASOR, J. V., 2004. *Rastline in živali na Kranjskem: poseben dotis 18. zvezka zbirke Iconotheca Valvasoriana*. Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti, Ljubljana. ii+50 str., 163 col pls. excl. [Iconotheca Valvasoriana, zvezek 18].

(M. BEDJANIČ)

TERENSKI DNEVI DRUŠTVA ŠTUDENTOV BIOLOGIJE V LETU 2009

V študijskem letu 2008/2009 je Društvo študentov biologije nadaljevalo svoje dobro delo pri organiziranju terenskih dni in vikendov in sicer pod imenom »*Študentsko raziskovanje vrstne pestrosti Slovenije*«. Tako je bilo v celotnem študijskem letu organizirano preko 30 terenskih dni, od tega je bilo 10 terenskih dni namenjenih tudi kačjim pastirjem, ki smo jih proučevali v Vipavski dolini, Prekmurju, na Obali in v okolici Ljubljane.

Kar se tiče Slovenskega odonatološkega društva smo bili vabljeni k sodelovanju na majskem terenskem vikendu, ki je imel štab na skrajnem severovzhodu Slovenije – v Čentibi v Prekmurju. Skupina je štela poleg mene še štiri udeležence. Na terenskem vikendu sta sicer poleg naše, delovali še botanična in dvoživkarska skupina, ves čas pa smo imeli občutek, da imamo s seboj tudi skupino za komarje, saj se jim nikakor nismo mogli ogniti. Osredotočili smo se na mrtvice in gramoznice tistega območja in tako med